

10. Delo, 17. 11. 1990, Aktivni in upokojeni generali ustanavljajo zvezo komunistov.
11. Narodna armija, 19. 7. 1990, str. 14. Kmalu po tem napadu je bil polkovnik Obradović imenovan za šefa kabineta generala Kadjevića.
12. Narodna armija, 5. 7. 1990, str. 18.
13. Delo, 26. 7. 1990, str. 1.
14. Delo, 31. 1. 1991, str. 3.

LJUBICA JELUŠIČ

Kriza legitimnosti zvezne armade kot izvajalke kolektivnega nasilja v Sloveniji

Vojaška intervencija zvezne armade v Sloveniji nam bo vsem ostala v spominu po kolonah ustavljenih tankov, kot množica predajajočih se vojakov, kot bombardiranje televizijskih oddajnikov, kot množica nesporazumov in napačnih ocen situacije. V srcu Evrope se je prvič po letu 1945 zgodila »umazana mala vojna« (The Economist, July 6, 1991:23). Slovenija lahko ostane v Jugoslaviji in Jugoslavija lahko ostane v Sloveniji, toda v tehnologiji političnega vladanja bosta samo sila in strah.

Legitimnost določene institucije v družbi se nanaša na njene pristojnosti, ki jih ima nad tistimi, ki jih upravlja. Politične institucije poskušajo svojo moč vedno opravičevati ne le s preprostim dejstvom, da to moč imajo, temveč tudi z moralnimi in legalnimi osnovami posedovanja te moči (Podunavac, 1988:12). Tako se jugoslovanska zvezna armada danes sicer zaveda, da je ustavnopravno monopolni izvajalec kolektivnega nasilja, to je zato, ker tako piše v zvezni ustavi, za katero pa v Jugoslaviji ni več konsenza, ter zato, ker ima orožje. Toda vedno znova se pojavljajo družbene skupine, ki ravno tako imajo orožje in si pripisujejo pravico do uporabe kolektivnega nasilja.

Konkurenca zvezni armadi so republiške teritorialne obrambe in republiške policije kot organi političnih skupnosti, ki skušajo tudi same biti politično konkurenčne zvezni vladi in predsedstvu. Posebna oblika konkurence pa so oborožene politične ali narodnostne skupine v posameznih, večinoma narodnostno mešanih predelih Jugoslavije. Zvezna armada nekatere oblike konkurence tolerira, to velja za tiste, ki so ji ideološko in narodnostno bolj podobne, nekatere pa ostro preganja, posebej tiste, ki bi se lahko razvile v samostojne in učinkovite nosilce kolektivnega nasilja zunaj armade ali celo proti armadi sami. Zvezna armada zato poskuša svojo legitimnost vse bolj utemeljevati na orožjih za množično uničevanje žive sile in materialnih sredstev, na bojni motiviranosti profesionalnih vojakov ter na totalni propagandno-psihološki dejavnosti. Konkurenčni nosilci kolektivnega nasilja v Jugoslaviji trenutno nimajo takšnih možnosti. Če bi zvezna armada zares hotela ponovno doseči legitimnost po vsej Jugoslaviji, bi se morala prilagoditi moralnim normam celotnega prebivalstva ter dokazati legalnost posedovanja moči in sile. Ravno zato se je armada ves čas vojaške intervencije v Sloveniji skrbno skrivala za hrbtom neke legalne zvezne (ustavne) institucije (zvezne vlade in zveznega predsedstva), zato da bi bila ta legalnost nesporna vsaj z vidika mednarodnopravne ureditve. Tu pa tam kakšen general deli lekcije zveznim oblastem, kar daje vtis možnosti vojaškega udara, ne pomeni pa, da so generali tudi v resnici sposobni skupin, po drugi strani pa lajšajo breme politične oblasti vsem tistim, ki jih štejemo zaigrati vlogo pučistov.

Formule legitimiranja po eni strani lajšajo politično vladavino upravljalskih

skupin, po drugi strani pa lajšajo breme politične oblasti vsem tistim, ki jih štejemo za njene politične podanike. Ti podaniki poskušajo oblikovati nek sistem prepričanj in vrednot, po katerih vladarji ne vladajo zaradi moči, pač pa zaradi splošnih in skupno sprejetih načel (Podunavac, 1988:13). Jugoslavija že nekaj let ni sposobna oblikovati koherentnega vrednostnega sistema, ki bi veljal za vsa okolja. Politične kulture in zdaj tudi že politični sistemi so kratko malo preveč različni.

Med upravljalci in upravljanimi se vedno vzpostavlja odnos sumničavosti in strahu. Podaniki se bojijo politične oblasti, ker je ta potencialno represivna, upravljalci pa se vedno bojijo izgube lojalnosti podanikov in njihovega revolta (Held, 1989:101). Zato legitimnost ni dana enkrat za vedno, temveč se mora vzpostavljati vedno znova. Tega načela jugoslovanska zvezna armada po Titovi smrti ni več doumela. Izguba karizmatičnega voditelja, ki ji je s svojo karizmo dolga leta zagotavljal nedotakljivo legitimnost, je povzročila politično, ideološko, doktrinarno in celo profesionalno zmedo. Ob večstrankarskem preoblikovanju jugoslovanskega političnega prostora se je vojaški vrh grupiral ob ideološki opciji, ki je zgodovinsko poražena, to je ob socializmu.

Strah in sumničavost sta danes bistvo političnih odnosov med jugoslovansko zvezno armado in politično skupnostjo Slovenije. Strah je popolnoma zavrl vse druge možnosti legitimiranja zvezne armade v Sloveniji in je hkrati dokaz, da sila in moč oziroma posredovanje sile nikoli ne zadoščajo za pridobitev poslušnosti političnih podanikov. Armada bi to morala vedeti, preden je začela z vojaško intervencijo v Sloveniji.

Jugoslavija in Slovenija sta se razšli ob vprašanju zvezne armade kot edinega legitimnega izvajalca oziroma uporabnika kolektivnega nasilja v Jugoslaviji. Legitimnost oboroženih sil v določeni družbi je namreč zagotovljena tako dolgo, a) dokler se funkcije vojske ujemajo s tistim, kar je politična skupnost določila kot legitimno, b) dokler se politična subkultura vojske ujema s politično kulturo civilnega okolja, c) dokler sestava oziroma struktura vojske reprezentativno izraža strukturo civilnega okolja (van Doorn, 1976:25-26).

Zvezna armada se ne legitimira po kanalih, ki veljajo za politično skupnost v Sloveniji

V vsaki sodobni družbi se vojska legitimira kot samostojen subjekt politike in pa tudi kot element politične ureditve v celoti. Odkar je Slovenija odrekla poslušnost najprej zvezni ideološki integrativni sili, to je Zvezi komunistov, nato pa tudi zvezni zakonodajni (skupščini), delno reprezentativni (predsedstvu) in delno tudi izvršni (Zveznemu izvršnemu svetu) oblasti, se tudi zvezna armada v Sloveniji ne more več legitimirati z ukazi, odredbami, naročili, ultimati in sklepi zveznih oblastnih ustanov. Armada je v Sloveniji ohranila drugo obliko ohranjanja lastne legitimnosti, to je produciranje samopodobe: da je nadjugoslovanska in zatoorej tudi slovenska, da je departizirana ter zato demokratična, da je sodobno oborožena in zato učinkovita. Obdržala pa je tudi temeljni legitimnostni dejavnik vsake armade, to je produciranje zunanjega sovražnika.

Izhodišča, na katerih je zvezna armada gradila svojo samopodobo v Sloveniji, morda ustrezajo politični kulturi v preostanku Jugoslavije, v Sloveniji pa postajajo vse bolj absurdna. Tako je njena razglašena nadjugoslovanskost brezpredmetna, če vemo, da je vpletena v spopade med nacionalnimi elitami na Hrvaškem in da jo samo Srbi in Črnogorci kličejo na pomoč kot razsodnika v notranjih spopadih.

Armada se je odrekla Zvezi komunistov, toda s tem se je odrekla tudi svoji ključni notranji integrativni sili – to je ideologiji. Še pred enim letom so se dale vojaške razprave o političnem pluralizmu, pa o nobeni, eni ali več strankah v vojski razumeti kot iskanje liberalne politične identitete armade. Predstavitve programa in namenov »generalske partije« (Zveza komunistov – Gibanje za Jugoslavijo) je podrla upe v depolitizacijo armade, razumljeno kot izstop armade iz procesa političnega odločanja v Jugoslaviji. V razmerah mednarodnega popuščanja napetosti ter integrativnih tokov v Evropi armada tudi ni mogla več javno govoriti o zunanjih sovražnikih, pač pa je toliko bolj pospešeno iskala notranje sovražnike – nacionaliste, separatiste, šoviniste in kvazidemokrate. Armadi je v Sloveniji uspelo ohraniti samo občutek, da je sodobno oborožena, toda zaradi tega se ni povečalo zaupanje vanjo, temveč strah pred njo.

Po drugi strani je Slovenija pri iskanju lastne politične identitete v zadnjem letu pospešeno iskala lastno obrambno identiteto. V obeh izoblikovanih političnih opcijah – to je zagotavljanje slovenske varnosti z lastno vojsko oziroma z demilitarizacijo Slovenije – je bila zvezni armadi namenjena samo ena funkcija, to je, da bi se morala čim prej umakniti iz Slovenije.

Politična kultura zvezne armade je v neskladju s politično kulturo v Sloveniji

Armade v razvitem svetu sprejemajo svojo podrejenost politični kulturi okolja in vidijo sebe le kot izvajalca odločitev političnega režima, ne glede na to, kako se le-ta legitimira. Tudi vojaške intervencije v politiko so v tesni zvezi s politično kulturo celotne družbe. Posebej armade v razvitem svetu ne posegajo v politiko, ker upoštevajo profesionalni koncept vojaštva. Vojaški profesionalizem namreč zahteva politično nevtralnost in tehnokratski odnos do vojaške dejavnosti. Tako tudi spremembe političnega režima ne povzročijo odporov v vojski.

Vojaški intervencionizem pa je tudi v zvezi s stopnjo razvitosti politične kulture. Tem bolj je razvita politična kultura, tem manjša je možnost vojaškega udara (Finer, 1988).

Oborožene sile se danes ne morejo »odklopiti« od sprememb, ki se dogajajo okrog njih v civilni družbi. Tudi jugoslovanska zvezna armada tega ne more storiti. Kriza njene legitimnosti v Sloveniji je posledica erozije jugoslovanskih vrednot in simbolov, spremenjenih vrednot mlade generacije, višje izobrazbene ravni prebivalstva ter močnih pacifističnih in antimilitarističnih čustev. Poleg tega je v slovenski politični kulturi začel prevladovati občutek nezaupanja v zvezno armado; v raziskavi slovenskega javnega mnenja na prelomu 1990/1991 je možnost intervencije JLA v Sloveniji že temeljni strah vsakdanjega življenja Slovenca.

Zvezna armada še vedno poskuša izvajati socializacijo na temelju bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov: nacionalno mešanim enotam nižjega ranga zaradi zaprtosti pred civilnim okoljem še uspe razviti kolektivni duh pri njihovih pripadnikih. To lahko sklepamo iz izjav srbskih ter tudi makedonskih vojnih ujetnikov, ko so po vrnitvi domov vse tiste, ki so se predali, predvsem pa slovenske sovojake in slovenske starešine, označili kot izdajalce. Po drugi strani pa je tako lažje razumeti neobveščenost slovenskih vojakov o političnih dogajanjih v Sloveniji ter njihovo nesposobnost povezovanja lastne vojaške aktivnosti (pohod s tanki na slovenske meje, razdeljeno bojno strelivo) s slovenskimi odcepitvenimi namerami. Sodim, da je bila slovenska država vendarle dolžna svoje nabornike,

preden jih je poslala v JLA (nazadnje v jeseni 1990), pripraviti na posledice slovenske odcepitve in verjetne nasilne vloge zvezne armade ob tem dejanju.

Očitno je tudi, da model spreminjanja vojske zaradi vstopa mladih (vrednostno drugačnih) generacij nabornikov (Vogt, 1986), ki velja v sodobnih državah, v jugoslovanskem primeru ne velja. S popolno informacijsko blokado in osamitvijo je zvezna armada bolj socializirala slovenske mladeniče s svojimi vrednotami, kot pa je njim uspelo njo. Namreč – armada (torej tudi vojaki) je na slovenske meje krenila v očitnem prepričanju, da gre za prijateljsko ozemlje. Šla je brez logistične in brez pehotne podpore. Sovražno razpoloženje civilnega prebivalstva, blokade na komunikacijah in obkolitveni manevri Teritorialne obrambe ter slovenske policije so zato zelo hitro povzročili moralni razkroj okupacijskih enot zvezne armade, kajti na tovrstnega »sovražnika« res niso bile pripravljene.

Zvezna armada v Sloveniji ne reprezentira več slovenske populacije

Armado je mogoče šteti za legitimno, če je za določeno družbeno okolje reprezentativna vsaj v političnem, nacionalnem in socialnem smislu. Če naj bi bila jugoslovanska zvezna armada v Sloveniji politično reprezentativno sestavljena, bi morali tako obvezniški vojaki kot profesionalni vojaki, ki živijo in delajo v Sloveniji, pripadati različnim slovenskim strankam. Glede na enoletno večstrankarsko demokracijo v jugoslovanskih republikah ne moremo pričakovati strankarskopoliitične profiliranosti pri osemnajstletnih obvezniških vojakihi. Drugače pa je s profesionalnimi vojaki. Zanesljivo je, da so si mnogi med njimi oddahnili, ko je razpadla Zveza komunistov Jugoslavije, to velja posebej za tiste, ki so pristaši tako imenovanega menedžerskega modela vojaškega poklica (Bukinac, Vegič, Delo, 13. 3. 1991). Toda že konec leta 1990 so med njimi začele krožiti prijavnice za »general-sko stranko«, spremljala jih je močna notranja agitacija in danes je že težko najti profesionalnega vojaka, ki bi si javno upal zagovarjati svoje nevčlanjenje v »general-sko partijo«, kaj šele da bi se včlanil v kako drugo stranko.

Jugoslovanska zvezna armada je ena redkih vojska v svetu, ki ji je nacionalna reprezentativnost predpisana z ustavnim členom. Gre za 242. člen zvezne ustave iz leta 1974, ki se nanaša na profesionalne vojake in obveznost nacionalne reprezentativnosti v posameznih činih. Zanimivo je, da je zvezna armada vedno poudarjala to svojo značilnost, toda v resnici nikoli ni uresničila te obveznosti. Celo več, načrtno naj bi diskriminirala nekatere narode in narodnosti pri vojaškem napredovanju – to velja za Albance, Madžare, Muslimane; Slovence in Makedonce pa je načrtno asimilirala v tako imenovane Jugoslovane s srbsko-črnogorsko politično kulturo, kajti »jugoslovanskost« zvezne armade sta vedno proizvajali dve tretjini srbskih in črnogorskih oficirjev v vseh častniških činih (Geršak, Obramba 4/1991:56–61). Nacionalna reprezentativnost obvezniških vojakov je postala sporna v letu 1990, ko je Slovenija bistveno zmanjšala število napotitev v JLA in ko so to storile tudi nekatere druge republike, pa tega seveda niso javno razglašale.

Socialno reprezentativnost lahko zvezna armada danes zagotavlja pri obvezniških vojakihi zaradi splošne vojaške obveznosti, pri profesionalnih vojakihi pa že dolgo ne več. Armada je s čistkami v starejšinskem kadru po vojni najprej izločila pripadnike višjih, tudi intelektualnih krogov. Nato pa je za socialno homogenizacijo poskrbel ekonomski razvoj. Z višjo izobrazbeno ravniio prebivalstva ter ekonomskim in industrijskim razvojem celotne Jugoslavije so se odprle velike možnosti zaposlovanja in tudi socialne promocije, ki jo je pred vojno v nekaterih nerazviti-

tih predelih Jugoslavije zagotavljala samo vojska. Vablјivost državne službe pa je seveda značilna za vse manj razvite družbe. Danes se oficirji za zvezno armado rekrutirajo v najmanj razvitih predelih Srbije, Črne gore in Bosne in Hercegovine, v revnih kmečkih in delavskih družinah, ki številnih otrok, druge kot v vojski, sploh ne bi mogle preživljati in spraviti k poklicu. Za pripadnike drugih socialnih slojev in narodov, ki še prihajajo na vojaške akademije, pa je značilno, da pogosto zapuščajo akademije, celo v višjih letnikih in tik pred diplomom, ter se vpisujejo na civilne fakultete.

Sklepne misli

Na koncu se moramo vrniti k trditvi, da poskuša zvezna armada ohraniti status edinega legitimnega izvajalca kolektivnega nasilja v Jugoslaviji, ta monopol pa si zagotavlja tako, da izloča vse druge možne subjekte izvajanja tovrstnega nasilja iz državnorepresivnega aparata. Nekatere elemente je sicer ohranila zvezna policija, imela pa jih je tudi Teritorialna obramba, ki je bila stalni armadi ne le komplementarna vojaška formacija, temveč tudi konkurenčna. In to posebej takrat, ko bi se po logiki partizanskih enot iz druge svetovne vojne lahko oblikovala kot vojska posameznih republik. Jugoslovanska zvezna armada je prvič po Titovi smrti jasno pokazala, da namerava biti politični arbiter, ko je aprila in maja 1990 razorožila slovensko in hrvaško Teritorialno obrambo. Spreminjanje strategije splošne ljudske obrambe, po kateri naj bi ob agresiji na Jugoslavijo odločilno dejstvovali obe komponenti oboroženih sil, to je operativna (JLA) in teritorialna (TO), namreč ni bilo samo strokovno vojaško, temveč tudi politično doktrinarno dejanje. Nepriljubljenost vojaškega vrha zvezne armade, da bi se pogajal z vojaškim vrhom odporniške Slovenije o premirju, kaže na nepriznavanje legitimnosti nasprotne vojaške strani. Pač pa se predstavniki nižjih vojaških formacij (peto armadno območje v Zagrebu) o vojaškostrokovnih vprašanjih pogajajo s političnim vrhom Slovenije.

Problem legitimnosti ter predvsem nepriznavanja legitimnosti različnih vojaških organizacij se ob vojni v Sloveniji kaže še ob enem vprašanju. Gre namreč za opredelitev vojne kot meddržavne ali notranje (državlјanske, mednacionalne) vojne. V meddržavnih vojnah prihaja do pogajanj in sporazumov, posredujejo in arbitrirajo lahko tretje države ali mednarodne vladne organizacije (npr. OZN). Pri mednarodni presoji ter v mednarodnih organizacijah sta obe sprti strani enako zastopani. V notranjih vojnah so pogajanja težka in trda, sporazumi redki, ultimati in grožnje z uporabo sile pogosti. Mednarodne vladne organizacije se lahko vpletajo v konflikte, toda pri tem bo predstavnike imela samo ena stran – mednarodno priznana. Slovenija tako ni bila enakovredno zastopana niti na berlinskem niti praškem sestanku KEVS-a, ne more računati na poseg OZN (torej tudi na modre čelade ne). Vpletanje tujih držav s podporo ali nasprotovanjem pa v diplomatskem jeziku pomeni vmešavanje v notranje zadeve. Slovenska situacija je v tem smislu dokaj zapletena. Pogajanja in sporazumi pomenijo, da sprti strani priznavata legitimnost ena drugi. Ob vojni v Sloveniji sicer pogajanja so, toda sporazumov ni, so le ultimati, kar pomeni, da slovenski strani ni povsem priznana pristojnost niti znotraj Jugoslavije. Včasih se celo zdi, da ji to bolj priznava tujina.

- Zorica Bukinac, Vinko Vegič, Idealni oficir slovenske vojske naj bi bil v prvi vrsti strokovnjak, Delo 13. 3. 1991, str. 6
- Jacques van Doorn, The Military and the Crisis of Legitimacy, v: Gwyn Harries-Jenkins, Jacques van Doorn (Eds.), The Military and the Problem of Legitimacy, Sage, London, Beverly Hills 1976
- Samuel E. Finer, The Man on Horseback, The Role of the Military in Politics, Westview Press, Printer Publishers, Boulder, London 1988
- Teodor Geršak, Kdo drži v rokah jugoslovansko armado, Obramba 4/1991
- David Held, Political Theory and the Modern State, Polity Press, Cambridge 1989
- Milan Podunavac, Politički legitimitet, Rad, Beograd 1988
- The Road to War, The Economist, July 6th, 1991
- Wolfgang, R. Vogt (Hrsg.), Militär als Gegenkultur?, Leske + Budrich, Opladen 1986

LEV KREFT

Neuspeh politike

Morda je Balkan res ostal edini konec Evrope, kjer še vedno mislijo, da je vojna nadaljevanje politike z nasilnimi sredstvi, tako kot stalno dokazujejo, da jim politika pomeni vojno večino, pri kateri se orožje uporablja samo včasih ali po nerodnosti. Z balkanskim vstopom se ne bo dala premisliti vojna med Republiko Slovenijo in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo na način, ki bi bil lahko koristen za politiko. In ker med vojno in premirjem razlika ni v tem, da v premirju ne bi pokalo, ampak v tem, da se med premirjem pripravlja možnost nevojaške, torej politične rešitve konflikta, je premislek o vojni potreben vsaj zato, da ne bi premirja zapravili samo za priprave na nadaljevanje vojne. Jugoslovanska ljudska armada je politična organizacija, ki glasove volilcev nadomešča z glasovi orožja, zato se bo seveda pripravljala predvsem za naslednjo vojno – ker je to njena obrtna opredelitev in ker je edini izvor njene politične pomembnosti. Drugi udeleženci bodočih pogajanj pa so politiki, katerih moč naj bi vsaj v načelu izhajala iz glasov njihovih volilcev in katerih obrt naj bi bila politično reševanje konfliktov (ki jih, kot pravijo, ne bi bilo, ko ne bi bilo politikov).

Jugoslovanska ljudska armada in slovenska Teritorialna obramba se torej lahko prepirata, kdo je v pretekli vojni zmagal, kdo bi lahko zmagal, če ne bi bil za uporabo vseh sredstev preveč human, kdo je prvi streljal in kdo strelja še danes, in podobno. Za politike, ki se srečujejo v pripravah premirja in bodočih pogajanj, pa bi moralo biti povsem jasno, da so bili z vojno vsi po vrsti poraženi. Za sodobni svet, zlasti pa za evropske razmere, ki bi se jim tako radi prisilili, je vojna predvsem neuspeh politike. Najprej iz čisto človekoljubnih razlogov, ker ponavadi v vojni padajo ljudje, in ponavadi padajo ljudje, ne da bi vedeli, zakaj, ali pa vsaj taki, ki pri vsem skupaj niso nič krivi. Potem iz čisto materialističnih razlogov, ker vojna poruši veliko narejenega in mnogo stane, in to vse udeležence, tudi tiste, ki menijo biti zmagoviti. Seveda bi se dalo po stari marksistični doktrini, naslonjeni na cinične angleške teorije iz starih dobrih časov, trditi, da človekoljubni razlogi nimajo smisla, ker se z vojnami preobljudena scena redči in se da potem lažje dihati, kot tudi, da kapital dela vojne, ko prihaja v krizo in je zato treba preiti k tisti proizvodnji, katere produkti se najhitreje porabijo, ogromno stanejo in stalno na novo kupujejo. To pa žal ni kruh, ampak orožje. Vendar se zdi, da oba